

KARDINÁL TOMÁŠEK

Generál bez vojska...?

• Posledními slovy věčným, kteří pít přišli k poslušnému
sotloučení se mnou, nebo vypořádání tam, kde pít.

Je to loučení jen na krátký čas, neboť i nejdelší život
uplyne jako mihotavá okamžik a naše bratřá lidští
existence naše s Tím, kdo nás do života poslal, s
naším nejlepší mluvitel Otce.

Bude to naše existence bratřá, věčná se bude táhnout,
jak si to kdo sasloučil svým životem. Ano, existuje spravedlnost,
věčná, Boží spravedlnost.

Šel jsem se v celém našem životě podle svých sil sloužit
všem ve jménu lásky svého Spasitele Ježíše Krista. Jsem s
přemýšlením, že, kteří mají nějaké mluvitel, že jsem se jim
plně nevěnoval. Jsem jen lidé, a jako každý jsem tím poznamenan.

Jen díky Boží je dokonalé. Proto nás vybral apoštol sv. Pavel:
• Nechte bratři, jsem člověk a tak naplnit svou Křesťan.

J. Karel B. m. i. d. /

KARDINÁL TOMÁŠEK

Generál bez vojska...?

VYŠEHRAĐ
2003

Uspořádali
Jan Hartmann, Bohumil Svoboda a Václav Vaško

©
Jan Hartmann, Bohumil Svoboda a Václav Vaško

ISBN 80-7021-492-9

Úvodní slovo arcibiskupa Miloslava Vlka

Život kardinála Tomáška obsáhl téměř celé jedno století a zrcadlí se v něm důležité období proměn naší církve i české společnosti.

Budoucí český primas vyrůstá v ovzduší rakousko-uherského katolictví a jako mladý muž zažívá pohnutou reakci na pád Rakouska a následný odvrát mnohých i od katolické církve, vedený heslem: „Pryč od Vídně, pryč od Říma!“ Poznává jednu z čelných osobností duchovní obnovy Moravy, arcibiskupa Stojana, který je i jeho světitel. Do Tomáškova kněžského osudu padá později stín dvou tvrdých diktatur našeho století: nacistické i komunistické. Diktatur, které pro církev znamenaly zkoušku, ale i příležitost k vnitřnímu pročištění a zranění.

Na prahu dlouhého období komunistické vlády dostává František Tomášek obtížný úkol: Svátý otec rozhodl, aby v tajnosti přijal biskupské svěcení a s ním pověření být pastýřem pro dobu velkého ohrožení církve. Ke svému úkolu postupně dorůstá: dramaticky se mění vnější okolnosti jeho života, ale vyzrává i jeho osobnost pastýře a styl jeho služby, a to i ve věku, kdy se lidé obvykle velmi těžko dokáží otevřít novým výzvám a zaujímat nové postoje. Co však zůstává trvalou konstantou jeho života, je jeho pevnost víry, láska k církvi a odevzdanost do Boží vůle.

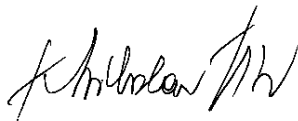
Knížka vzpomínek a dokumentů, kterou dostáváte do ruky, se snaží ukázat jak ony pevné body, tak i proměny osudu i postojů kardinála Tomáška. Je na ní cenné to, že neretušuje problémy a otevřené otázky, nýbrž usiluje o upřímné a mnohorozměrné svědectví, které je právě svou odvahou k pravdě věrohodnější, než by bylo šablonovitě oslavné líčení. Celek knížky je pak plastickým pohledem nejen na osud velkého arcibiskupa, nýbrž na celé dlouhé období našich duchovních i politických dějin, do nichž se jméno kardinála Tomáška trvale zapsalo jako symbol zápasu za svobodu, lidská práva, ale zejména za duchovní a mravní obrodu církve i společnosti.

Biskup Tomášek byl přímým účastníkem II. vatikánského koncilu a v rámci velmi omezených podmínek se snažil o uvedení koncilových

myšlenek do života české církve. V tomto úsilí o koncilovou obnovu, stejně jako v mravním protestu proti komunistickému útlaku zejména v posledních letech před rokem 1989, se mohl opřít o několik kněží i laiků, z nichž většina stvrdila věrnost Kristu a církvi mnohaletým utrpením v žalářích (jmenujme za všechny Josefa Zvěřinu a Otu Mádra). V rozhodujících chvílích se stal symbolem jednoty: jednoty církve pracující jak viditelně, tak i ve skrytých strukturách, jednoty naší církve se Svatým otcem a nakonec i důležité jednoty církve a národa, jak to předsvědčivě vyjádřil zejména v rozhodném vystoupení uprostřed vzrušených událostí podzimu 1989. Kardinál Tomášek podobně jako jeho předchůdce kardinál Beran se zasloužili o překonání jizev minulosti ve vztahu katolické církve a českého národa a stali se osobnostmi ekumenickými v nejširším smyslu tohoto slova.

Dnes, za změněných podmínek, musíme pokračovat v jeho díle. Kardinál Tomášek nám odkázal dílo Desetiletí duchovní obnovy a s ním vědomí spoluodpovědnosti za mravní zdraví celé společnosti a myšlenku evropského mostu modliteb a s ní důraz na rozvíjení naší příslušnosti k Evropě a jejímu duchovnímu křesťanskému základu. Evropský rozměr osobnosti otce kardinála, který tak jasně vystoupil do popředí zvláště v závěru jeho života, při oslavách jeho 90. narozenin a pak při jeho pohřbu, zavazuje naši českou církev prožívat naplno ono poslání, naznačené tím, že žijeme v samém srdci našeho kontinentu: neizolovat se, být otevřeni k dialogu a připraveni k oné „výměně darů“ mezi Východem a Západem, k níž tak důrazně vyzval Jan Pavel II. a mimořádná synoda evropských biskupů v Římě.

Být věrni odkazu kardinála Tomáška znamená dnes číst znamení naší doby a přispívat k dílu nové evangelizace Evropy zejména tím, že budeme rozhodnými svědky evangelia uprostřed složitých proměn naší společnosti. Kéž nás Pán osvobodí svou Pravdou a svým Duchem obnoví tvář naší země!

Miloslav Vlk
arcibiskup pražský
a primas český

1

Přistoupím k oltáři Božímu¹

*Osobní vzpomínky Františka Tomáška • Biskup Tomášek
o kněžství • Primice*

Osobní vzpomínky Františka Tomáška

František kardinál Tomášek se narodil 30. června 1899 ve Studénce na Moravě, v okrese Nový Jičín. Tomáškoví patřili ke starousedlíkům tohoto města v malebném podhůří Oderských vrchů. Kardinálův děd hospodařil na gruntě čp. 57. Statek zdědil nejstarší syn Vincenc, jehož syn Josef se stal ve dvacátých letech starostou Studénky. Jeho bratr František, kardinálův otec, se v roce 1897 stal nadučitelem ve svém rodišti. Až do jeho doby byly školní úřední knihy, jakož i veškerá školní agenda, vedeny jen německy, uvádí místní školní kronika. Budova školy u kostela se stala rodným domem všech šesti dětí manželů Františka Tomáška a Zdenky, rozené Vavrečkové.

Na svého otce, který zemřel, když bylo Františkovi sedm let, vzpomíná příští pražský arcibiskup takto:

„Tatínek byl ve Studénce ve škole nadučitelem, jak se tehdy říkalo, a varhaníkem v kostele. Vlastně mi na něho zbyly jen dvě vzpomínky: v kostele jsem stával mezi dětmi před lavicemi, tatínek na kůru za varhanami, odkud na mě viděl. Asi jsem si tam s kluky něco povídal, a tak mi potom doma řekl: ‚Tak, jakpak ses to v kostele, Františku, choval? Bavil se! Tak to já tě musím potrestat.‘²

Druhá vzpomínka je už spojena s tatínkovou smrtí. Ležel na posteli a ztěžklou rukou mi dělal křížek na čelo a pomalu, s námahou, slabým hlasem řekl: ‚Zůstaň vždycky hodný, Františku, drž se Pána Ježíše, abychom se zase setkali v nebi.‘“³

Mnohem živější měl František Tomášek vzpomínky na svou maminku, která ho provázela všemi peripetemi jeho života až do roku 1971, kdy v sídle pražských arcibiskupů na Hradčanech zemřela ve věku sedmadevadesáti let.

„Dobu svého šťastného, ale krátkého manželství,“ říká pan kardinál v interview, které poskytl v roce 1990 Mladému světu, „prožila maminka v budově obecné školy ve Studénce, kde se tatínek stal nadučitelem. Tam jsme se také všichni narodili: Bohumil v r. 1898, František v r. 1899, Anna v r. 1900, Zdenka v r. 1902, Josef v r. 1903 a Jaroslav v r. 1905.

Tatínek zemřel 9. února v r. 1906 ve věku necelých čtyřiceti let a maminka nastoupila dlouhou a trnitou cestu pětadesáti let svého vdovského života. Zůstala sama s námi, ještě malými dětmi, z nichž nejmladší Jaroslav měl teprve šest měsíců. (...) Dodnes nemůžeme pochopit, jak maminka mohla zcela sama v tak těžkých podmínkách zdolat nadlidské úkoly, které jí přinášel každodenní život. A k těmto starostem přistupovaly starosti zcela mimořádné. V roce 1914 vypukla první světová válka. Početné rodiny žijící ve městech svíral nedostatek a pak příšera hladu. O podrobnostech těchto zvláště strašných let se nám maminka zmínila až v našem pozdějším věku. Mimo jiné nám řekla: ‚Tehdy jsem si uvědomila jedno: děti rostou a nesmějí proto hladovět, jinak by mi umřely. Já už to musím nějak vydržet.‘ A tak maminka sama hladověla a pro nás se snažila něco sehnat.“⁴

Aby děti mohly studovat, odstěhovala se maminka s nimi do Olomouce. Vychovala kněze, dva lékaře, profesora, učitelku a úřednici. Nejstarší synové Bohumil a František studovali na Slovanském gymnáziu v Olomouci. Když vypukla válka, „narukoval jsem jako septimán,“ pokračuje ve vzpomínání pan kardinál, „a za několik měsíců jsem měl jít na frontu. Ale pak jsem onemocněl tuberkulózou. Byl jsem z vojny propuštěn jako invalida.“⁵

Ohroženo bylo i jeho povolání ke kněžství:

„Lékař mi nechtěl napsat doporučení, že mohu studovat bohosloveckou fakultu. Začal jsem tedy studovat s pomocí Boží na vlastní riziko. Rozhodnutí stát se knězem ve mně vznikalo a dozrávalo, když jsem ve věku mezi deseti a dvaceti lety začal přemýšlet o zaměření svého života. Chtěl jsem se věnovat takovému povolání, které maximálně slouží člověku. První mě napadlo stát se lékařem. Ale i ten nakonec zemře a jeho služba končí. Na rozdíl od něho kněz slouží i s pohledem do ži-

vota věčného, když se duše odloučí od těla. proto jsem se rozhodl stát se knězem.

V době, kdy jsem vyrůstal, naléhaly některé matky na syny, aby šli na kněze. Moje maminka o tom nikdy neřekla ani slovo. A když jsem ji jednoho dne řekl: ‚Maminko, zítra odcházím do semináře‘, vyhrkla jenom: ‚Proč‘s mi o tom neřekl dřív, vždyť já nemám nic připraveno.‘

V semináři jsem nikdy nepochyboval, zda jsem se rozhodl správně. Žádné váhání, žádná nejistota, vždy naprostá jistota. Chtěl jsem se věnovat kněžství, abych sloužil lidem v životě pozemském i k zabezpečení života věčného.“⁶

Biskup Tomášek o kněžství

Duchovní formaci seminaristy Tomáška významně ovlivnil olomoucký arcibiskup Antonín Cyril Stojan. Na svátek sv. Cyrila a Metoděje, 5. července 1922, složil jáhen Tomášek do jeho rukou slib věrnosti Ježíši Kristu na celý život. Novokněz Tomášek tehdy nemohl tušit, kolik obětí přinese jeho dlouhý život. Problematicke kněžství věnoval již jako biskup patnáct pastýřských listů. Zde jsou citace z některých:

„Hlavní podmínkou pro růst kněžského dorostu je dobrá křesťanská rodina. Právě to velmi často opakoval olomoucký arcibiskup svaté paměti Antonín Cyril Stojan. Zároveň rodičům připomínal, aby nepřekáželi svým synům, když se po zralé úvaze rozhodli vstoupit do semináře. Na druhé straně však varoval, aby nikdy a žádným způsobem nepůsobili na svého syna, kdyby on sám tomu nebyl nakloněn. Vyžadoval vždy naprostou svobodu volby. Rodičům také vysvětloval, že se nemají dívat na kněžství z hmotného hlediska. Zdůrazňoval, že jde o povolání k duchovnímu hrdinství, k celoživotní oběti pro druhé.“⁷

„Inženýr-architekt buduje domy, továrny, stroje – kněz charakter! Lékař léčí nemocné tělo – kněz léčí duši. Advokát obhájí člověka před soudem světa – kněz před soudem Božím. Vědec otevírá lidstvu obzory vesmíru – kněz otevírá obzory věčnosti. Umělec odhaluje záblesky krásy – kněz ukazuje krásu v největší plnosti. Politik zápasí o pozemské blaho člověka – kněz zápasí především o blaho věčné.“⁸
„Kněz je prodlouženou rukou samého Krista! Je to kněz, jehož pro-

střednictvím Kristus znovu nejen sestupuje na oltář, ale také může být naším hostem při svatém přijímání a dnem i nocí zůstává s námi ve svatostánku. Je to kněz, jehož prostřednictvím se uskutečňuje naše nové narození z křestní vody a z Ducha svatého při křtu svatém. Je to kněz, jehož prostřednictvím Kristus nad námi vyslovuje slova své milosrdné odpouštějící lásky, když se kajícím vyznáváme: Uděluji ti rozhřešení ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého. Je to kněz, jehož prostřednictvím Kristus žehná novomanželům pro jejich další celoživotní společnou cestu. Je to kněz, jehož prostřednictvím dává Kristus největší a nejpotřebnější posilu nemocnému udělením svátosti. Je to kněz, jehož prostřednictvím Kristus při loučení s naším zemřelým nám dává v nejtěžších chvílích největší jistotu: Já jsem vzkříšení a život. Kdo věří ve mne, i kdyby zemřel, bude živ, a nikdo, kdo žije a věří ve mne, nezemře na věky (Jan 11,25–26). V tom smyslu můžeme říci, že kněz je druhým Kristem.“⁹

Primice

Svou primiční mši svatou sloužil František Tomášek ve své rodné Studénce. Byla to velká radost, když poprvé přistoupil k oltáři Božímu, zvláště v té poválečně době, v době tažení „Pryč od Říma“, kdy obec byla pod vlivem průmyslového Ostravska protináboženská. Nemohly ji zkalit ani řeči sousedů, že je hanbou pro obec, když z „pokrokové“ Studénky vychází katolický kněz.

Kardinál Tomášek nebyl prvním rodákem, na kterého mohla být „pokroková“ Studénka hrdá. Pochází odtud i slezský buditel, legendární pan farář Böhm, kterého ve Slezských písních v básni Hrabýň zvětšil Petr Bezruč. I když se František Tomášek odstěhoval ze slezské Studénky teprve sedmiletý, zachoval si po celý život svůj typický slezský přízvuk. Naposledy navštívil rodnou obec v listopadu 1980 při příležitosti stého výročí postavení kostela svatého Bartoloměje, ve kterém byl pokřtěn. V roce 1990 byl jmenován čestným občanem Studénky. A v roce 1993 byla na škole, kde se narodil a získával první vědomosti, odhalena jeho pamětní deska.

2

Jděte a hlásejte¹

Katecheta • Okupace • Cesta k nové totalitě

Katecheta

Tato výzva Písma svatého formovala od první chvíle i pastorační, pastýřskou činnost novokněže Tomáška. Jeho prvním působištěm se stala farnost u Sv. Mořice v Olomouci. Ještě v témže roce začal působit jako katecheta na okraji Olomouce v Pavlovicích. V letech 1927–1934 pracoval jako katecheta i v Kelči u Hranic na Moravě. Jeho katechetická činnost byla zcela přirozená, vždyť pocházel z učitelské rodiny a práce s dětmi a mládeží byla pro něho posláním.

Na katechetická léta pana kardinála vzpomíná paní Ludmila Dominiková, jeho někdejší žákyně:

„Jednoho dne nám položil pan katecheta otázku: ‚Děti, ví někdo z vás, kdo to byl mudrc?‘ Přihlásilo se blondaté děvčátko: ‚Já jsem mudrc, protože mi tak doma někdy říkají.‘ Třída se rozesmála a učitel náboženství s ní. Psal se rok 1940 a tím učitelem v první třídě české dívčí obecné školy, vedené sestrami řádu sv. Voršily v Kateřinské ulici v Olomouci, nebyl nikdo jiný než František Tomášek, který na tuto úsměvnou historku i po letech rád vzpomínal.

Náš katecheta byl velice příjemný, vždy shovívavý u měl úžasný smysl pro humor.

Často jsme jako školáci chodili na návštěvu k Tomáškům do bytu. Bylo to za jeho kněžského působení v olomouckém domě sv. Václava. Žil se svou maminkou nedaleko odtud, v Komenského ulici. V jejich bytě bylo takřka vždy plno, neboť otce Františka navštěvovali nejen jeho žáci, ale i mnozí přátelé. Pro každého si dovedl najít čas a jeho mamince jsme vždy mohli poděkovat za nabídnutý šálek čaje, koláč či kousek buchty.“

Pozdější kardinál vzpomínal profesora, který ho tehdy litoval, že neprožíval své kněžské mládí na venkově. Otec Tomášek působil totiž

vždycky ve městě nebo na jeho periferii. Od školy ke škole jezdíval na kole. I to pohoršovalo novodobé farizeje: „*Kristus Pán nejedl na kole!*“

V roce 1934 byl povolán jako asistent pedagogiky a katechetiky na Cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Olomouci, kde také v roce 1938 získal doktorát teologie.

Okupace

V té době se však již nad naší vlastní stahovaly mraky hrozcícího válečného konfliktu. V březnu 1938 obsadil Hitler Rakousko a na podzim téhož roku ztratilo Československo na podkladě Mnichovské dohody čtyři mocností rozsáhlá pohraniční území. Těžce byla postižena olomoucká arcidiecéze. Desítky farnosti na severu Moravy a ve Slezsku se přes noc ocitly za hranicemi republiky. 15. březen 1939 znamenal obsazení zbytku českých zemí Německem a vytvoření protektorátu Čechy a Morava. První kroky okupantů směřovaly nejvíce proti inteligenci. Postupně byli zatýkáni četní potencionální odpůrci německé říše, mezi nimi mnoho kněží. Krátce po vypuknutí druhé světové války v září 1939 uzavřeli nacisté jako odvetu za studentské demonstrace, související se zakázanými oslavami státního svátku 28. října a s pohřbem tehdy zavražděného studenta Jana Opletala, všechny české vysoké školy, včetně teologických fakult. ThDr. František Tomášek se znovu vrátil ke svému katechetickému povolání a začal vyučovat náboženství na měšťanské škole v Olomouci-Hodolanech. Ale už o rok později byl povolán k přednáškám na arcidiecézním seminárním bohosloveckém učilišti, kterému nacisté zatím povolili existenci. Zároveň se stal inspektorem vyučování náboženství v šesti moravských okresech. Vedle těchto funkcí využíval čas k pilné publicistické práci, v níž pokračoval vlastně po celý život. Celkem mu vyšlo 31 prací, většinou z oblasti pedagogiky a katechetiky. Některé publikace, jako Katechismus, Pedagogika a další, dosáhly řady vydání.

V roce 1990 bylo jeho celoživotní pedagogické dílo oceněno čestnými doktoráty pedagogiky, které mu udělila Univerzita Karlova v Praze a Katolická univerzita Nejsvětějšího Srdce v Miláně. V milánském jmenovacím dekretu se mezi jiným uvádí: „*Zasloužilému profesorovi pedagogiky a katechetiky na Cyrilometodějské bohoslovecké fa-*

kultě, který neúnavně pracoval na rozvoji těchto věd, jak to jasně dosvědčuje převeliký počet jeho uveřejněných vědeckých spisů v oboru výchovy dětí a vyučování náboženství.“²

František Tomášek nezapřel v sobě pedagoga, ani když už jako biskup stylizoval své promluvy a pastýřské listy. Charakterizuje je soustředěnost k danému tématu, opakování hlavní myšlenky k usnadnění lepší zapamatovatelnosti, stručná a věcná argumentace, časté citace z Písma a v závěru mobilizující výzva k následování, k radikální změně smýšlení, k činu.

Cesta k nové totalitě

Přišel květen 1945 – konec války, osvobození od nacistické okupace, obnovení Československa. Ale bylo to osvobození s podivně hořkou příchutí, jak napsal český kritik Václav Černý. Dalo se vycítit, že s příchodem sovětské armády se k moci derou síly, jež nevěstí do budoucna, zvláště pro církev, nic dobrého.

Ale zatím se společenský život národa obnovoval, otevíraly se pozavírané a zničené instituce politické, vědecké, umělecké, církevní. Znovu byla také otevřena Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci, na níž se František Tomášek ještě v roce 1945 habilitoval jako docent pedagogiky a katechetiky. O rok později ho prezident Beneš jmenoval mimořádným profesorem těchto oborů.

Pak přišel únor 1948 – komunistický převrat. Skončilo krátké období poválečné demokracie a před společností se rozprostřelo předlouhé období čtyřiceti dvou roků putování po totalitní komunistické ateistické duchovní poušti. Došlo k tomu, co viselo svým způsobem ve vzduchu a na co citliví pozorovatelé s úzkostí poukazovali na mnoha zneklidňujících jevech společenského života už od roku 1945.

Začala doba snad nejtvrďší zkoušky katolické církve v českých zemích i na Slovensku v celých jejích dějinách. Komunistický teror pokrýval totálně celou republiku, všechny oblasti veřejného, kulturního, hospodářského a církevního života. Každý a vše bylo pod všudypřítomným okem nebo uchem československé Státní bezpečnosti nebo sovětského KGB.³ Z komunistického sevření umocněného tlakem mocných spojenců nebylo úniku.

3

Rozprostru sítě¹

Tajný biskup

Mnoha způsoby odsoudil tehdejší papež Pius XII. komunistický systém s jeho protináboženskou ideologií. K obranným církevním opatřením, která měla umožnit život církve v socialistických zemích i pro případ nejtěžšího pronásledování křesťanů, bylo budování stínové církevní struktury, utajené před státem. Tak bylo konspirativním způsobem u nás vysvěčeno několik biskupů, mezi nimi i František Tomášek. Dne 14. října 1949 ho v domácí kapli na biskupa konsekroval olomoucký arcibiskup Josef Matocha. Aby se František Tomášek k tehdy už internovanému a přísně hlídanému arcibiskupovi vůbec dostal, musel přelézt plot a vplížit se do paláce za tmy zadním vchodem.

„V roce 1949,“ vzpomíná otec kardinál, „jsem dostal telefonickou zprávu, abych se dostavil do Prahy na nunciaturu. Jeden z římských monsignorů, který zastupoval nuncia, mi oznámil, že mě Svatý otec Pius XII. jmenoval titulárním biskupem butským a světícím biskupem olomouckým. Velice mě to překvapilo, nic takového jsem nečekal. Zeptal jsem se, co by Svatý otec řekl, kdybych odpověděl, že se takového úřadu necítím hoden, že jej nemohu přijmout. Monsignore na to, že bych papeže zklamal. Zklamat jsem Svatého otce nechtěl, tak jsem nominaci přijal.“²

Každý biskup si po svém jmenování volí heslo, které má stručně charakterizovat jeho zamýšlený program. Biskup Tomášek si zvolil heslo „*Laxabo rete – Rozprostru sítě.*“

„*Toto heslo jsem si zvolil v době jmenování a konsekrace na biskupa, kdy pro nejbližší budoucnost byl úkol jasný: biskup musel počítat, že bude co nejdříve zatčen a uvězněn. A to se také brzy stalo. Proto jsem měl v této situaci pocitu asi podobné těm, jaké měl pravděpodobně rybář Šimon-Petr, když se vrátil z bezúspěšného nočního rybolovu*

a Pán ho vyzval vyjet znovu za denního světla na hlubinu a rozprostřít síť. Věděl ze zkušenosti o nemožnosti úspěchu takového denního lovu, ale tuto znalost dlouholetého rybáře překonal vírou v Pána a jeho víra byla korunována bohatým rybolovem.“³

Mnohému mohou Tomášskova slova znít nadneseně, ale tomu, kdo ho znal blíže, potvrzovala hloubku jeho víry. V historickém kontextu dnes víme, že to byla slova prorocká. A skutečně, když přišel čas, přijal biskup Tomášek Kristův kříž a nesl ho za svou církev.

4

Želivský kamenolom

Proticírkevní boj • Internace • Moravská Huzová

Proticírkevní boj

Čtyřicátá léta se chýlila ke konci a Československo žilo svůj složitý život po komunistickém puči. Komunističtí předáci Gottwald a Slánský bilancovali na poradách ústředního výboru komunistické strany dosavadní úspěchy v boji proti církvi a určovali strategii dalšího postupu proti ní:

„Vzali jsme církví všecken tisk. Všude do konzistoří jsme dosadili komisaře. Zavřeli jsme církevní školy, letos nebyla otevřena ani jedna církevní škola. Teď postupně jim bereme kláštery, zavíráme kněze. (...) Administrativně zatím zakročujeme proti těm, kteří štvou, nejvýraznějším způsobem přestupují naše zákony, ty zavíráme. Bylo by dobré, kdybyste měli připravené takové černé listiny těch největších štváčů v krajích a okresech. Pamatovat na to, že když ne dnes, tedy zítra to budeme potřebovat.“¹

V říjnu 1949 odhlasovalo Národní shromáždění „církevní zákon“, které uvrhly církve a náboženské společnosti zcela do područí státu. Jejich činnost byla od té chvíle závislá na libovůli státní administrativy, bezpečnostních orgánů a komunistických funkcionářů. Dokonce záleželo na nich, dostane-li kněz, biskup či jiný církevní hodnostář souhlas k výkonu duchovenské činnosti.

Režim postupně internoval všechny sídelní biskupy, pak inscenoval monstrprocesy a nespravedlivě odsoudil k mnohaletému vězení litoměřického biskupa Štěpána Trochtu, olomouckého světícího biskupa Stanislava Zelu, spíšského biskupa Jána Vojtaššáka, rožňavského biskupa Roberta Pobožného, prešovské řeckokatolické biskupy Pavla Gojdiče a Vasilu Hopka. Následovaly procesy s vysokými tresty tajně vysvěcených biskupů Karla Otčenáška, Ladislava Hlada, Štefana

Barnáše a později Petra Dubovského a dnešního nitranského biskupa kardinála Jána Chryzostoma Korce. Na podkladě pouhého administrativního rozhodnutí byl poslán do internačního tábora rovnajícího se přísnému vězení také František Tomášek.

„Myslím, že bychom měli vzít kurs na to,“ řekl Gottwald 9. června 1948 na schůzi Ústředního výboru KSČ, „odpoutat katolickou církev od Vatikánu. Dostat je tak daleko, aby se s Vatikánem rozešli a stali se národní církví (...). Je nutné církev neutralizovat a dostat ji do svých rukou tak, aby sloužila režimu.“²

O tři čtvrtě roku později věděli komunisté už konkrétněji, jak své plány na ateizaci společnosti realizovat. *„Musíme v církvi vidět nepřítele,“* volal Gottwald před stejným fórem. *„Jedním z prvních kroků by mělo být, abychom dostali nad nimi legální kontrolu státním aparátem.“*

Novými „církevními“ zákony se jim to podařilo téměř dokonale.

Internace

Biskup Tomášek, o jehož biskupském svěcení nevěděli ani jeho nejblížeší a tím méně jeho farníci v Bohušově u Krnova, kde působil od 1. ledna 1951, byl zatčen 23. července 1951. Jak k tomu došlo, líčí sám:

„Byl jsem tehdy zrovna navštívit svou maminku a bratra v obci Hutisko. Byla červencová neděle odpoledne, vraceli jsme se z venku. Před domem stálo auto, v něm pánové od policie. Rozkázali: ‚Nasedněte, pojedeme pryč.‘ Odpověděl jsem: ‚Promiňte, mám tady maminku a bratra, chtěl bych se rozloučit.‘ ‚Ale jen krátce.‘

‚Za nějaký rok si zvyknete,‘ říkali nám, když jsem byl dva dny v Ostravě ve vězení spolu s dalšími kněžími vyslýchán a pak odvezen neznámo kam.“⁴

To neznámo, jak zjistil až na místě, se jmenovalo Želiv, premonstrátský klášter v okrese Havlíčkův Brod, který komunisté přeměnili v koncentrační tábor pro kněze. Bylo jich tam internováno více než čtyři sta, mezi nimi už zmíněný královéhradecký biskup Karel Otčenášek.

„Z kláštera nás denně odváželi na práci,“ pokračuje otec kardinál. *„Třeba nás vozili do blízkých rekreačních středisek na takzvané ponižující práce, jako je umývání záchodů, nebo na sýpky, kde jsme pod střechou ve strašném vedru, že se z nás pot jen lil, přehazovali lopatami*

obilí. A mezitím výsledky – třeba takové, kdy jsem od rána do noci nedostal ani kapku vody.

Spolu s námi tam byl spirituál Šuránek, kterého také podezírali, že je tajným biskupem. Při těžké práci v kamenolomu jsme měli zvláštního dozorce, který dohlížel, abychom nenavazovali kontakty s ostatními. Jeden z nich se choval zvlášť surově a řval na nás: „Co z toho máte, že jste tady? V kamenolomu Bůh není. Budete tady tak dlouho, dokud nechcípnete.“

Po stránce čistě lidské by se mohlo jevit, že to byla ztráta času, když jsem denně chodil do kamenolomu, těžce pracoval a ještě byl se svými spolubratry vystavován šikanování. Avšak tehdy jsem si uvědomil, co to doopravdy znamená být ztotožněn s Kristem ukřižovaným a zmrtvýchvstalým. Od té doby cítím obdiv ke každému člověku a zvláště knězi, který to dokáže. Internace byla časem mého duchovního zrání.⁵

Právě tam, v těchto extrémních podmínkách, si František Tomášek připomněl 5. července 1952 třicáté výročí svého kněžství:

„Vždy jsem se snažil prožívat slova svatého Pavla: ‚Všechno mohu v tom, kdo mě posiluje,‘ takže mě nepřekvapovala žádná obříž, internace ani ponižování. Ve světle zmíněných slov nic nebylo nejtěžší, ale naopak všechno ve sjednocení s Kristem radostné. Ta různá bezpráví jsem považoval za zkoušku pozemského života. Věděl jsem, že když trpím pro Krista, je to i k mému duchovnímu růstu.“⁶

Podle svědectví paní Ludmily Vlasákové napsal pan biskup 23. prosince 1953 ze Želiva mamince k jejím osmdesátým narozeninám:

„Nejdražší maminko, vzpomínám, jak jsi nám vyprávěla o svém výstupu na Radhošť s tatínkem. Vyšli jste za jasného slunečného počasí, ale pak jste se dostali do mraků, úplně se setmělo, zastihla vás bouřka, ale vše dopadlo dobře. Je v tom obraz i Tvého života. Vystupuješ na horu, která je mnohem vyšší, než je Radhošť, na horu svého života, a už jsi vystoupila hodně vysoko. Z takové výšky je daleko rozhled a dobře se tam dýchá...“⁷

Když čteme dnes tyto jeho řádky zdá se nám, že je psal sám o sobě. Vždyť vystoupil ve svém životě hodně vysoko!

V Želivě prožil biskup Tomášek tři roky internace a těžkých prací. Mezitím se ve státních proticírkevních orgánech něco změnilo. Plánovaly totiž do budoucna a začaly hledat biskupa vhodného pro některý z uprázdněných biskupských stolic. Potřebovaly argumenty proti

„západní nepřátelské propagandě“, správně tvrdící, že u nás není náboženská svoboda. Byrokraté z těchto orgánů usoudili, že by to mohl být František Tomášek, který pro svou mírnost a dobrotu se jim zdál dostatečně vhodným objektem k manipulaci. Tak se stalo, že dne 28. května 1954 byl tajně na biskupa vysvěcený Tomášek propuštěn z internace, aniž byl postaven, jako například rovněž tajně vysvěcený biskup Karel Otčenášek, před soud. Dokonce mu bylo umožněno vrátit se do duchovní správy, pro začátek do vesnice Moravská Huzová severně od Olomouce.

Byl tam velmi oblíben. Věřící si ho vážili. Hodně se věnoval mládeži. Fara byla otevřena každému, zejména mladým, kteří se tam pravidelně scházeli. Podle svědectví farníků byl už tehdy voláván na Státní bezpečnost k výslechům. Po 20. sjezdu Komunistické strany SSSR, na kterém Chruščov odhalil Stalinovy zločiny, měl biskup Tomášek důvěrné jednání se zástupcem Svatého otce o církevněpolitické situaci u nás. Pan biskup se o tom zmiňoval svým přátelům.

Moravská Huzová

Tři dny před pohřbem pana kardinála navštívil Moravskou Huzovou redaktor Katolického týdeníku Josef Pala, aby nasbíral hrst vzpomínek na jeho působení ve farnosti:

„Moravská Huzová je vesnice s asi 600 obyvateli, která leží mezi Olomoucí a Šternberkem. V současné době nemá vlastního faráře. Je spravována z vedlejší farnosti, ze Štěpánova u Olomouce. Zdejší fara je střediskem řádových sester Společnosti sester Ježíšových. Žijí v něm tři se dvanácti novickami.

Alois Křenek, povoláním kominík, vzpomíná na 13. listopad 1954, kdy ho pan ‚biskop‘ jako prvního v obci sezdával. Pro tuto slavnostní příležitost chyběl v kostele koberec. Pan ‚biskop‘ jel do Šternberka, odkud jej osobně dovezl. Takové byly počátky pastorační činnosti biskupa Tomáška ve farnosti, kam ho komunistické úřady poslaly za trest.

Paní Ludmila Čouková, k níž chodil pan ‚biskop‘ na mléko, si i dnes živě vybavuje jeho příchod do Moravské Huzové: ‚Když pan biskop k nám přišel, neměl skoro nic. Farníci museli udělat několik sbírek. Ne finančních, byly to vesměs dary. Teprve za měsíc, až se trochu zabydlel, si mohl vzít k sobě na faru maminku.‘ Sedmdesátidevítiletý

rolník Karel Kráčmar – místní rodák – také vzpomíná na rok 1954, kdy dr. Tomášek přijel do Moravské Huzové. Za celou vesnici ho tenkrát vítal předseda místního národního výboru – komunista. A když po jedenáctiletém působení odjížděl do Prahy, loučila se s ním celá obec v čele s dalším komunistickým předsedou MNV.

Pan biskup se těšil od samotného začátku všeobecně velké vážnosti. Byl ode všech ctěn. V době jeho působení chodilo hodně lidí do kostela, pan biskup ‚táhl‘ zvláště svým příkladným životem. Měl kolem sebe vždycky hodně mladých, protože jako bývalý katecheta to s mládeží uměl.“

5

Otec II. vatikánského koncilu

*Koncil • První vzpomínka biskupa Škarvady •
Vzpomínka profesora Polce • Vystoupení biskupa
Tomáška na koncilu*

Koncil

Uplynulo několik dalších let jen zdánlivě poklidného života v malé obci, v době, kdy činnost církve byla omezena výhradně na kostely. Kněží, kteří projevovali jen nepatrnou horlivost mimo tento rámec, byli překládáni na nová duchovně zanedbaná místa, aby museli začínat vždy znovu z ničeho. Stávali se spíše údržbáři kostelů a farních budov. Pokud měli větší pastorační úspěchy, byli zbavováni státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti.

Ale mezitím došlo k významným změnám v samotném srdci církve, ve Vatikánu. V roce 1958 zemřel Pius XII. a na jeho místo nečekaně nastoupil staříčkový Jan XXIII. Ačkoli byl zvolen jen jako papež „přechodu“, než se najde někdo mladší a vhodnější, znamenal právě on historický mezník v církvi. Už ve své nástupní řeči ohlásil úmysl svolat ekumenický koncil. Po několikaletém přípravném období byl v pořadí druhý vatikánský koncil zahájen 11. října 1962. Byli na něj pozváni biskupové z celého světa, včetně komunistických zemí, tedy i od nás. Jenže z šesti českých a moravských biskupství nebylo obsazeno ani jedno. Uvěznění biskupové byli sice v roce 1960 amnestováni, ale ani jeden z nich neobdržel souhlas k tomu, aby se opět směl ujmout svého úřadu. Arcibiskup Beran a biskupové Hlouch a Skoupý byli dosud v internaci. Pouze dva biskupové František Tomášek v Moravské Huzové a Kajetán Matoušek u Sv. Vojtěcha v Praze působili v duchovní

správě. Nakonec souhlas k odjezdu na koncil obdrželi po určitém váhání státní správy tři slovenští biskupové a z českých jediný František Tomášek. Jeli v doprovodu několika „mírových“, to znamená s režimem kolaborujících kněží, kteří v Římě kromě hlídání biskupů a sbírání informací neměli nic na práci.

První vzpomínka biskupa Škarvady

Na první setkání s Františkem Tomáškem vzpomíná nyníjší generální vikář pražské arcidiecéze biskup Jaroslav Škarvada, kterého „vítězný únor“ zastihl jako bohoslovce v římském Nepomucenu:

„Biskupa Tomáška jsem poznal v Římě brzy po započetí II. vatikánského koncilu. Přijel se skupinou duchovních, vyslaných ze socialistického Československa, z nichž většina neměla na koncilu vůbec co dělat. Z těch, kdo se na koncil opravdu dostali, to bylo několik slovenských biskupů, z českých jen právě on, a pak, jako odborníci, děkani teologických fakult v Litoměřicích a Bratislavě. Ostatní byli mírovácká stafáž a fízlové.

Nebylo tedy snadné, a vlastně jsme ani neměli moc chuti, se s takovými ‚poutníky‘ setkávat, tím spíš, že už předem prohlašovali, že s exulanty nechťejí mít nic společného. Biskupa Tomáška nám ovšem bylo líto. Dozvěděli jsme se, že působí jako farář v malé farnůstce Moravská Huzová, že může vystupovat jako biskup jen za hranicemi své vlasti a že po návratu na ruzyňské letiště musí opět odložit odznaky své hodnosti. I mezi ostatními biskupy neměl v těch prvních dnech, myslím, příliš velkou popularitu, nikdo ho neznal.

To se ovšem začalo měnit při dalších zasedáních. V Praze si uvědomili, že vysílání ‚mírováků‘, kteří se na zasedání nedostanou, je neúnosné, fízľů bylo už v Římě stejně dost a na hlídání delegace stačili jeden či dva. Tak jsme mohli s otcem biskupem Tomáškem i mluvit. Přišel dokonce i do koleje Nepomucenum, i když byl uveden jen do kuchyně, aby ušel pozornosti zvědavých očí.“¹

Vzpomínka profesora Polce

Na první příjezd biskupa Tomáška do Říma vzpomíná také bývalý profesor církevních dějin na Lateránské univerzitě Jaroslav Polc:

„V roce 1962 přijel na zasedání koncilu, kdy jsem se zde připravoval na doktorát teologie. Společně s ním přijeli i biskupové ze Slovenska Ambróz Lazík a Eduard Néscey. Ptali jsem se otce biskupa, jak se máme chovat ke kněžím z mírového hnutí, které bylo předchůdcem pozdějšího Pacem in terris. František Tomášek byl tehdy duchovním správcem v Moravské Huzové a první bylo jeho varování před jejich „tajemníky“, kteří s nimi přijeli v hojném počtu. Do jednoho byli spolupracovníky StB. Vyprávěl nám, jak mu na letišti dali starý zelený klobouk se štrápci, později jsme zjistili, že je po biskupu Píchovi. Dostal také plechový pektorál, biskupský kříž, byl mu propůjčen i prsten a na konec jakýsi římský kabát, jehož původ se nepodařilo odhalit. Jistý úředník ze Státního úřadu pro věci církevní jej ještě na letišti napomínal, aby se řádně choval, a že záleží výhradně na něm, zda se vrátí jako biskup nebo farář z Moravské Huzové.“²

Vystoupení biskupa Tomáška na koncilu

Biskup Tomášek si byl vědom, v jak choulostivé situaci se ocitl. Z jedné strany se těšil důvěře-nedůvěře státních orgánů, z druhé strany mohl očekávat spíše nedůvěru ve vatikánských kruzích. Jako jediný z českých biskupů (závěru koncilových jednání se zúčastnil později i z vlasti vyhoštěný arcibiskup Beran) byl přítomen v letech 1962 až 1965 na všech čtyřech zasedáních koncilu. Pronesl na něm celkem pět příspěvků. Přestože musel s ohledem na možnou domácí reakci opatrně volit slova, byla jeho vystoupení významná.

Zcela mimořádnou pozornost vzbudil jeho projev o ekumenismu, pronesený 2. prosince 1963. Navrhl v něm svolání zvláštního koncilu, který by se nezabýval ničím jiným než problematikou sblížení západní církve s východními pravoslavnými církvemi. V otevřené, láskou a trpělivostí prodrchnuté diskusi by měl tento církevní sněm probrat všechny otázky týkající se ekumenismu. Jako by v té chvíli hovořil Tomáškovými slovy jeho světitel, velký apoštol unionismu, olomoucký arcibiskup Antonín Cyril Stojan, kterému rovněž leželo na srdci bolestné rozdělení křesťanů.

Vystoupení biskupa Tomáška zapůsobilo na vedoucího delegace ruské pravoslavné církve arcikněze Vasilije Borovoje tak silně, že mu odevzdal medaili hlavy své církve patriarchy Alexeje s tímto zdůvodněním:

„Když jsem před odjezdem do Říma navštívil našeho patriarchu Alexeje, odevzdal mi pamětní medaili a řekl: ‚Tuto medaili dejte tomu z koncilních otců, který se tam nejvíc zaslouží o ekumenismus.‘ Za svého pobytu na koncilu jsem však měl nejednou tísnivý pocit, že se asi vrátím domů i s medailí. Když jsem však uslyšel váš příspěvek s tak milým překvapením pro nás, řekl jsem si – medaili dostane biskup Tomášek.“³

S nemenším ohlasem se setkal i poslední z Tomáškových koncilových projevů pronesený 30. 9. 1965:

„Mluvím jménem čtyřiceti biskupů, zejména z Evropy, Afriky a Latinské Ameriky. Již mnohokrát se na koncilu hovořilo o bídě, hladu a nevědomosti, jež zachvacují rozsáhlá území světa. V takových okolnostech trpí rodiny, kterým je tak znemožněn hmotný i duchovní vzestup. Avšak ani v takzvaných vyvinutých zemích nejsou tyto obtíže neznámé. Nemůžeme nevidět, že i tam znamenají dvě nebo tři děti v rodině výrazné snížení její životní úrovně. Neuniká naší pozornosti, že takové rodiny jsou na tom po hospodářské stránce mnohem hůře než bezdětní manželé a lidé žijící mimo manželství. Tísnivé poměry rodin plodí tak různá další sociální zla, a ne všude jsou státy a dobročinné organizace samy s to zjednat nápravu. Je tedy zřejmé, že tu jde o složitý a obtížný problém, na jehož rychlém a účinném řešení do značné míry závisí časné i věčné blaho nesčetných duší.“⁴

Navrhuji tedy, aby koncil vyslovil svou podporu souhlasné aktivitě jednotlivců i skupin, vlád, náboženských společností, mezinárodních institucí, sociálních, průmyslových i obdobných korporací, jež se zaměří k vytvoření mezinárodní organizace pro pěstování uvědomělého a odpovědného rodinného života. Tím koncil lépe osvětlí a zároveň celému světu důrazně připomene, že společným úsilím všech lidí dobré vůle lze zvládnout populační explozi, prolomit přehradu mezi národy a politickými systémy, spravedlivěji využítkovávat zdroje otevírané moderní vědou a technikou, a tak odevzdat lidskou kulturu budoucím generacím, pro dohro všech národů i církve.“⁴

Dne 8. prosince 1965 II. vatikánský koncil skončil. Jediný koncilový otec z Čech a Moravy se vrátil do vlasti, aby jeho závěry uváděl do praxe. Tentokrát již ne jako farář z Moravské Huzové, ale jako apoštolský administrátor pražský, kterým byl už od března téhož roku.

6

Apoštolský administrátor pražský

Kompromis • Druhá vzpomínka biskupa Škarvady

Vzpomínka Jana Sokola • Pastýř

První vzpomínka Václava Vaško

První vzpomínka doktora Bambase

První svědectví sestry Petronie

První zastavení Tomáše Halíka

Kompromis

Dne 10. ledna 1965 jmenoval papež Pavel VI. nové kardinály. Byl mezi nimi i pražský arcibiskup ThDr. Josef Beran. Kardinálská konzistoř, na které měl být nově jmenovaným kardinálům slavnostně předán kardinálský klobouk, byla stanovena na 25. února 1965. Následovalo urychlené, nicméně velmi složité diplomatické jednání mezi Vatikánem a naším státem, aby arcibiskup Beran, dosud internovaný v Radvanově, mohl osobně převzít kardinálský klobouk v Římě. Této příležitosti využily obě delegace k tomu, aby zásadně vyřešily jak otázku dosud přísně střeženého arcibiskupa, tak obsazení vinou státní moci od roku 1949 neobsazeného arcibiskupského stolce. Obětí kompromisu se stal především sám arcibiskup Beran, který sice směl 19. února 1965 vyjít z šestnáctileté internace a odletět do Říma, ale zároveň se nesměl vrátit do milované Prahy a zaujmout místo, které mu poprávu náleželo. Bylo to nezákonné vyhoštění z vlasti, protože k tomu chyběl v československém zákonodárství jakýkoliv podklad.

V pátek dne 19. února odletěl kardinál Beran do Říma a v československém tisku vyšla úřední zpráva, v níž kromě sdělení, že 22. února

převezme v Římě kardinálský klobouk, stálo, že podle svého vlastního přání hodlá v Římě zůstat natrvalo a že za svého nástupce na pražský arcibiskupský stolec doporučil biskupa Františka Tomáška, kterého Svatý otec zároveň jmenoval apoštolským administrátorem pražského arcibiskupství.

Jmenovací dekret podepsal papež Pavel VI. dne 18. února 1965. V ostatním je československá úřední zpráva nepravdivá. Beran exil nechtěl, byl k němu ve vyšším zájmu prakticky přinucen. Dále by bylo naivní se domnívat, že by československá vláda souhlasila s Tomáškovou nominací na podkladě přání osoby, která byla tak *persona non grata*, jakou byl po léta policejně hlídaný Josef Beran. Také ze strany kardinála Berana se takové doporučení nedalo předpokládat. Pokud by vůbec o věci mohl rozhodovat, jistě by spíše uvažoval doporučit na své místo pražského světcího biskupa Kajetána Matouška než Františka Tomáška, kterého pravděpodobně vůbec neznal a jehož považoval za kolaboranta.

Ze všech myslitelných kandidátů na úřad prozatímního správce nejvýznamnější české diecéze byl v situaci, která vyžadovala okamžité řešení, snad jedinou pro obě strany jakžtakž přijatelnou osobou farář z Moravské Huzové. Pro vatikánskou diplomacii byla rozhodující nezpochybnitelná právoplatnost Tomáškovy biskupské konsekrace a bezúhonnost jeho kněžského života. Obojí převážilo nad rozpaky vyplývajícími z jeho členství v Mírovém hnutí katolického duchovenstva.

Pro československou vládu byl František Tomášek přijatelný; naopak právě proto ho kněžské „mírové“ hnutí dokonce pro úřad administrátora pražské arcidiecéze doporučilo. Ti, kdo o věci rozhodovali, zamhouřili dokonce obě oči nad tím, že byl vysvěcen na biskupa tajně a že byl tři roky vězněn. Rozhodly zřejmě biskupovy povahové vlastnosti, především jeho mírnost. Zdálo se, že byl konečně nalezen někdo, kým bude možné manipulovat, kdo se stane uvnitř církve účinným nástrojem k prosazování církevněpolitických cílů vlády a komunistické strany. V tomto ohledu se mocní páni ze své strany osudově přepočítli.

Tomášкова mírnost, dobrota, předpokládání dobrého úmyslu i tam, kde prozíravější odhalovali zákeřnou lest, neznamenaly jeho slabost. Tomášek chtěl věřit, snad i věřil, že s každým lze vyjít po dobrém. Nechtěl dráždit úředníky, orgány a instituce, osobující si moc

nade vším ve státě, a tedy i nad církví. Chtěl předejít tomu, aby kněží byli zatýkáni nebo zbavováni státního souhlasu „k výkonu duchoven-
ské činnosti“. Byl proto přístupný kompromisům, které se jeho kriti-
kům nejednou zdály problematické. Svou činnost ve světovém „míro-
vém“ hnutí považoval za prospěšnou, vždyť v „boji za mír“, mínil,
musejí být křesťané na straně těch, kdo o mír usilují, tedy i komunistů.
Ale i jeho kompromisy měly své meze. Brzy pochopil, že světový „boj
za mír“ byl jedním z nástrojů sovětské propagandy a expanze a že
Mírové hnutí katolického duchovenstva mělo být trojským koněm
v církvi. Nestalo se to hned, ale biskup Tomášek krok za krokem do-
růstal v jakéhosi českého Tomáše Becketa.¹

Druhá vzpomínka biskupa Škarvady

V promluvě pronesené při zádušní mši svaté, konané v den prvního výročí smrti kardinála Tomáška, řekl nynější pražský generální vikář a sekretář kardinála Berana v době jeho římského exilu, biskup Jaroslav Škarvada, že o tom, jak se to tehdy stalo, má dvě přímé, vzá-
jemně se doplňující informace, a to od samého kardinála Berana a od
vedoucího vatikánské delegace v jednání s československou vládou,
arcibiskupa Casaroliho:

*„Když arcibiskup Beran obdržel z vatikánského státního sekreta-
riátu pozvání do Říma, aby tam převzal kardinálský klobouk, byl
18. února 1965 odvezen do Prahy na ministerstvo školství, kde se ho
zeptali, jak dlouho se chce, pokud dostane povolení k výjezdu, v Římě
zdržet a co tam míní dělat. Arcibiskup odpověděl, že by tam chtěl být
tři neděle. V prvním týdnu by se věnoval oficiálním a úředním záleži-
tostem, ve druhém by si chtěl udělat pouť po římských kostelech a pa-
mátkách a ve třetím týdnu by navštívil své kněžské přátele z koncen-
tračního tábora Dachau, zejména biskupa Carlo Manziana, který ho už
vícekrát do Itálie zval.*

*Jak se ukázalo, celý tento ‚zdvořilý‘ rozhovor byl cynickou hrou
československých vládních činitelů s nic netušícím Josefem Beranem.
Ihned po návštěvě na ministerstvu se arcibiskup Beran setkal s mon-
signorem Casarolim. Ten mu řekl: ‚Excelence, pojedete-li do Říma,
nebudete se už moci vrátit.‘*

Beran: ‚To musí rozhodnout Svatý otec.‘

Casaroli: „Svatý otec si přeje, abyste to rozhodl vy. Zůstanete-li v Římě, snad se nám konečně podaří dostat do Prahy řádného biskupa místo státem dosazeného ordináře Stehlíka.“

Beran se na dost dlouhou chvíli odmlčel, pak sklonil hlavu a tiše řekl:

„Tak pojedu.“

Casaroli později vzpomínal, že byl v té chvíli hluboce dojat, protože si uvědomil, co pro arcibiskupa Berana znamenalo navždy opustit milovanou zemi. Bylo to sebeobětování.“

Vyčkávací až odmítavý postoj koncilových otců k biskupu Tomáškoví byl pochopitelný. O tom, jak se postupně měnil k lepšímu, svědčí biskup Škarvada:

„Na poslední zasedání koncilu přijel František Tomášek už jako apoštolský administrátor pražský a ani jeho ochránci z StB mu nemohli zabránit, aby v koncilní aule potkával pastýře arcidiecéze, kterou spravoval, kardinála Berana. Jejich první setkání bylo dost chladné. Navzájem se neznali, snad se předtím ani neviděli. Mohl mu kardinál Beran důvěřovat?

Přišel však rok 1968 a brzy po něm smrt kardinála Berana a zároveň ve stejném roce 1969 svatocyrilské jubileum. Biskup Tomášek přijel při obou příležitostech do Říma, kde se stával stále známějším. I papež Pavel VI. mu věnoval větší pozornost než dříve. Proto když v roce 1976 prohlásil, že jeden z kardinálů, které tehdy jmenoval, zůstává utajen ‚in pectore‘, v jeho srdci, byli jsme přesvědčeni, že jde o našeho pražského apoštolského administrátora.“³

Vzpomínka Jana Sokola

O proměně venkovského faráře v obdivuhodného pastýře pražské arcidiecéze svědčí i vzpomínka filozofa a publicisty Jana Sokola:

„Už bylo šero, když jsme s přítelem Jiřím Němcem stáli před skromnou farou v Moravské Huzové u Olomouce. Měli jsme různé starosti s ekumenickým seminářem v Jirchářích a chtěli jsme o tom hovořit s člověkem, který se nedávno vrátil z II. vatikánského koncilu a byl právě ustanoven administrátorem pražského arcibiskupství. Přišla otevřená vlídná stará paní a zavedla nás do světnice s kuchyňskými kamny a pečlivě pověšeným prádlem nad nimi. V opačném rohu pod okny na

rohové lavici seděl u stolu statný muž a modlil se breviář. Vesnická fara a farář jako za starých časů. Klid, mír, pohoda.

Biskup Tomášek nás pozorně vyslechl a tu a tam se na něco vyptal. Nemluvil mnoho a nakonec náš podnik pochválil. Brzy si o tom promluvíme v Praze. Přišla řeč ještě na společné známé z Olomouce i z Brna a pozdě večer jsme se rozloučili.

Později v arcibiskupském paláci, kde ještě dlouho biskupova maminka hospodařila jako na faře, jsem si pokaždé lámal hlavu, jak si ten sice vzdělaný profesor a životem i vězením zkušený člověk, ale přece jen bytostí venkovský farář, dokáže poradit s tím, co ho čeká. Zpočátku byl osamělý v cizím paláci a v cizím velkém městě, se všemi běžnými starostmi o velkou diecézi v nouzi, s obyčejnými i záluďnějšími konflikty i s tlakem režimu, který ani tehdy kolem roku 1968 nepřestal úplně, a brzy se soustředil právě na jeho osobu. Kolikrát se mi zdálo, že to musí být nad jeho síly, a on sám nejednou vzpomínal na klidnější léta v semináři a na faře.

A pak začalo něco, co nikdo nečekal. Mezi šikanami a úskoky režimu i ‚mírových‘ kněží, kteří se s ním víc a víc zaplétali a snažili se nebýt v tom sami, biskup Tomášek nabral něco jako ‚druhý dech‘. Zůstal tím, čím byl, ale od krize ke krizi byl pokaždé o kus statečnější, odvážnější, věšší. Na životě, který by byl naplněný a hodný úcty, i kdyby byl skončil na huzovské faře, vyrostl ještě jeden nový život arcibiskupa a kardinála – a to ve věku, kdy většina lidí už jen vzpomíná a uzavírá. Pro ty, kdo kardinála Tomáška znali, tohle zůstane jedním ze zázraků, které jsme mohli vidět na vlastní oči.“

Pastýř

Vraťme se však zpátky do roku 1965: V souladu s novými „církveními“ zákony složil biskup Tomášek slib věrnosti republice, a to do rukou náměstka ministra školství a kultury. Dne 11. března 1965 se ujal, po předložení jmenovacího papežského dekretu metropolitní kapitule u Svatého Víta, svého úřadu. Při této příležitosti vydal okružní list duchovenstvu pražské arcidiecéze. Píše v něm mezi jiným:

„Drazí spolubratři, děkuji vám, že jste mne se svými věřícími přijali jako toho, koho k vám poslal Svatý otec. Přišel jsem k vám, abychom si podali ruce k společné práci, k níž nás povolal Kristus. Jako mě poslal Otec, i já posílám vás‘ (Jan 20,21). S láskou, nadšením

*a bezmeznou důvěrou pokračujeme ve velkém poslání, které On nám dal. Hlavním předpokladem k tomu je živá víra.*⁴

Hluboká a živá víra pomáhala novému správci pražské arcidiecéze překonávat především počáteční nedůvěru části duchovenstva i laiků. Sám o tom později řekl:

*„Velkým milníkem v mém životě byl můj příchod do Prahy, který byl jakýmsi skokem parašutisty do neznámé oblasti, kde má vykonat určité poslání dané mu jeho představenými. Tak je možno charakterizovat rozdíl moravského katolického prostředí, z kterého jsem vyšel před více než čtyřiceti lety, od prostředí pražského.*⁵

Krátce po nástupu do úřadu byl sice pražský apoštolský administrátor přijat prezidentem republiky Antonínem Novotným a pražským primátorem Ludvíkem Černým, ale to byla jen zdvořilostní setkání, bez jakéhokoli praktického významu. Naopak, biskup Tomášek narážel od začátku svého pražského působení na šikanování ze strany úřadů. Tak například biřmovat směl jen v jednom z nejmenších kostelů v Praze, u Panny Marie Andělské na Loretánském náměstí. Při první pastorační návštěvě Plzně musel přesvědčovat tamního církevního tajemníka, že toto město je v církevní kompetenci apoštolského administrátora pražské arcidiecéze. Katolické noviny z té doby o jeho činnosti z příkazu státních proticírkevních míst téměř naprosto mlčely.

Šestašedesátiletý biskup se však pustil do duchovní meliorace zdevastované arcidiecéze s energií přímo nakažlivou. Neúnavně navštěvoval její rozsáhlé území, rok 1968 vyhlásil rokem pokoncilní duchovní obnovy. Na jeho přání prohlásil papež Pavel VI. svatého Vojtěcha za hlavního patrona pražské arcidiecéze. Jako předseda České liturgické komise se přičinil o to, že se nejen v pražské, ale i v ostatních českých a moravských diecézích začaly uskutečňovat závěry II. vatikánského koncilu. Při pražské apoštolské administratuře založil pokoncilní knihovnu. (Ta byla doplňována téměř výlučně cizojazyčnou, v cizině vydávanou literaturou, vždyť u nás se tehdy, až na nepatrné výjimky, nic náboženského nesmělo vydávat.) K nelibosti úřadů zdůrazňoval jednu z podstatných myšlenek koncilu, a to spolupráci kněží a laiků. S jeho příchodem do Prahy přestal být arcibiskupský palác laikům zapovězeným místem.

V sérii pastýřských listů z této doby apeloval na vytváření podmínek pro růst duchovních povolání, protože věděl, že „*žeň je sice bohatá, ale dělníků málo*“.

Jako jediný biskup v Čechách a na Moravě, jemuž bylo povoleno působení, si uvědomoval, že jeho služba Božímu lidu není limitována hranicemi pražské arcidiecéze. Již tehdy se začal formovat rozsah a hloubka jeho duchovní autority, která z něho později učinila skutečnou vůdčí osobnost katolické církve v Československu.

První vzpomínka Václava Vaško

„Jmenování biskupa Tomáška administrátorem pražské arcidiecéze ještě za života arcibiskupa Berana a za cenu Beranova vyhoštění z republiky jsem přijal jako většina diecézanů se smíšenými pocity. Podle vyprávění našeho faráře od Sv. Matěje P. Václava Zimy však vím, že biskupovo první setkání s pražským klérem dopadlo dobře. „Zapůsobil na nás dobrým dojmem,“ říkal Zima, „ničím se nedělá, vystupuje skromně a nechce, abychom mu říkali excelence, ale otče biskupe.“

V prvním roce svého pražského působení považoval biskup Tomášek za svůj hlavní úkol seznámit se s diecézí. Začal návštěvou pražských kostelů. Všude vítání, kytičky, proslovy, úsměvy, plno lidí. Věřící měli radost, že konečně po šestnácti letech – počítáno od historického Božího těla v roce 1949, kdy byl arcibiskup Beran vypískán provokatéry v katedrále svatého Víta a vzápětí internován – se v církvi opět začalo něco dít. Nejvěrnější věřící putovali za biskupem z kostela do kostela a povzbuzovali tak sami sebe svou mnohostí. Tím však mátlí venkovského faráře z Moravy, kterému pak dlouho trvalo, než se orientoval v novém prostředí a v smutné skutečnosti polopohanské Prahy.

Proč jeho i sebe klameme?, řekl jsem si po druhém nebo třetím pouťi za biskupem a přestal jsem dělat jásající doprovod či senzacechtivou stafáž. Viděno však z jiného úhlu, neznamenalo toto putování jen vnější parádu ani potěmkinskou vesnici. Po marasmu padesátých a začátku šedesátých let jsme všichni potřebovali povzbuzení a František Tomášek nám je svou osobností a svým životním optimismem dával. Kromě toho byl přímým účastníkem II. vatikánského koncilu a hlasatelem jeho, pro nás, tradiční katolíky, převratných myšlenek. Tomáškovy cesty po arcidiecézi znamenaly také urychlené zavádění liturgických reforem ve farnostech, které navštívil.“

První vzpomínka doktora Bambase

V červnu 1965 navštívil biskup Tomášek při svých cestách po diecézi také Roudnici, kde biřmoval. Bylo to po patnácti letech první veřejné biřmování, proto vzbudilo mimořádnou pozornost širší veřejnosti. Biřmovanci se sjeli z mnoha míst Čech i Moravy. Účastníkem slavnosti byl mezi jinými MUDr. Pavel Bambas, pozdější neoficiální domácí lékař a důvěrník pana kardinála.

„Roudnické náměstí bylo plné aut Státní i Veřejné bezpečnosti,“ vzpomíná dr. Bambas. „Po příjezdu pana biskupa se z některých oken ozval potupný smích. Pan biskup na to však nedbal. Rozmlouval s věřícími a povzbuzoval je. Po dlouholetém pronásledování církve znamenala biskupova přítomnost, kamkoli přišel, velkou posilu pro všechny věřící. Slavnost byla důstojná a až dojemně zbožná.“

První svědectví sestry Petronie

Nahlédnout do soukromí biskupa Tomáška nám dává vzpomínka sestry Petronie Štěpančikové z kongregace sv. Cyrila a Metoděje:

„K panu biskupovi jsem přišla se sestrou Brigitou v lednu roku 1967 z Bílé Vody, kde nás bylo na 300 řeholnic z 12 řádů a kongregací. Otec biskup požádal tehdy našeho správce, kterého znal z Olomouce, aby někoho vybral pro péči o maminku a k vedení domácnosti. Byla jsem vedena jako soukromá zaměstnankyně pana biskupa, který mě platil ze svého.

Obě jsme respektovaly jeho soukromí, kde si kromě jídla připravoval všechno sám. Vnitřní sílu, která ho neopustila do posledních chvil jeho života, čerpal z pravidelné modlitby českého breviáře, kterou začínal svůj každodenní program, Večer po kompletáři kontroloval, zda se předtím pomodlil všechny hodinky. Dbal na polední zpytování svědomí a doporučoval ho i nám. Hodně četl, a protože dostával stále nové knihy, prohlížel je, a když poznal, že je nebude potřebovat, nehromadil je, ale rozdával. Při pohledu na regály arcibiskupské knihovny říkával: ‚Byl jeden mnich, měl mnoho knih...‘

Všecko u něho mělo svoje místo, byl úžasně pořádný. V neděli, když nechodily návštěvy, dělal pořádek a vyřazoval nepotřebné papíry. Říkal: ‚Za chvíli umřu, tak abyste neměli po mně moc práce.‘

Často, zvláště za života maminky, přijížděli jeho sourozenci: sestra a dva bratři. Jeden lékař a druhý profesor. Všichni se měli velmi rádi. Pan kardinál se jim vždy snažil říci něco duchovního a přizpůsobil jim i promluvu při mši svaté, aby je povzbudil. “

První zastavení Tomáše Halíka

„Byla jarní neděle roku 1967. Po polední mši mne v předsíni Týnského chrámu oslovil mladý muž, představil se jako bohoslovec, řekl mi, že pozítří jde do arcibiskupského paláce za biskupem Tomáškem a navrhl mi, abych ho – případně ještě s nějakými přáteli – doprovodil, protože pan biskup rád poznává mladé lidi a jejich názory. Bylo mi devatenáct, byl jsem studentem filozofické fakulty a zhruba jednoroční planoucí konvertita.

Pochybuji, že jsem přesněji věděl, k čemu je biskup: katolickou církev a její duchovenstvo mi dostatečně ztělesňoval páter Reinsberg, kterého jsem synovsky ctil. Tužil jsem, že za ním ještě máme v Římě arcibiskupa Berana a papeže Pavla, ale ti pro mne tehdy nebyli moc důležití.

Druhý den jsem si v Univerzitní knihovně půjčil Společenský katechismus preláta Paulyho, a tam jsem se vedle různých pokynů o tom, jak se má chovat kanovník ve veřejných lázních, dozvěděl, jak je oděn biskup, že mu říkáme ‚Vaše biskupská milosti‘, nebo ‚Vaše excelence‘, a při pozdravu mu vkleče líbáme ruku. Tímto vyzbrojen jsem v úterý kráčet se dvěma kolegy po honosném schodišti arcibiskupského paláce. Ukázalo se, že prelát Pauly nepředvídal II. vatikánský koncil: pan biskup nám potřásl rukama a chtěl být oslovován ‚otče biskupe‘. Dokonale mne zmátlo, že pražský hierarcha působí jako moravský venkovan. Mluvil k nám moravským přízvukem v krátkých úderných katechismových poučkách jako ke školákům a celá konverzace značně vážla.

Cestou tam mi jeden z kolegů vyprávěl, že kostel sv. Salvátora u Karlova mostu byl prý kostelem vysokoškolských studentů, a tak jsem se zeptal, nedala-li by se tato tradice zase obnovit. Pan biskup zakašlal a pustil malé tranzistorové rádio na stole, z něhož se vyřinuly písničky Waldemara Matušky: přišlo mi, že reaguje trochu divně. Jeden můj kolega, ekumenicky zaměřený čerstvý konvertita, k tomu dodal, že

by se ten kostel měl přestavět na ekumenické středisko, zasvěcené třem Janům – Janu Evangelistovi, Janu Husovi a Janu Nepomuckému. Nevěděl jsem tehdy mnoho o ekumenismu a o ekumenickém smýšlení pana biskupa, tušil jsem však, že by nás pan biskup mohl také dát vyhodit nebo že by ho mohla ranit mrtvice. Nic takového se nestalo, pan biskup si všechno pečlivě zapsal, tvářil se statečně a vlídně, povzbudil nás k modlitbě růžence a pravidelné zpovědi, zeptal se, zda máme s sebou tašky, a vložil nám do nich růžence a Duchovní deník Jana XXIII., pak vypnul rádio, požehnal nám a my jsme šli domů.

Teprve po letech jsem pochopil funkci rádia na stole: biskup žil čtvrt století v kleci, kde bylo každé jeho slovo zaznamenáváno na pásky tajné policie, a nezešílel z toho. Tranzistor měl asi spíše psychologickou než opravdu rušící funkci. Nicméně mne dojímal, že když jsem s tímž mužem za tímž stolem o více než dvacet let později pracoval na skutečně vážných věcech, hrál nám k tomu týž bachratý a chraplavý tranzistor, který rušil naše mladické řeči v r. 1967, jen písničky už byly jiné. Když jsem u téhož stolu dostával v lednu 1990 dekret studentského faráře do kostela sv. Salvátora, ten tranzistor tam ještě byl, avšak tentokrát mlčel. Byl jsem přesvědčen, že kdybychom ho zapojili, ozvala by se z něho táž písnička Waldemara Matušky, ale neměl jsem odvalu kardinála o to požádat.“

7

Rok osmašedesátý

*Mírové hnutí katolického duchovenstva (MHKD)
a Pražské jaro • Provolání biskupa Tomáška • Pokus
o vymanění církve z područí státu • Dílo koncilové
obnovy • Sovětské tanky • Druhá vzpomínka Václava
Vaška • Vzpomínka Emila Ludvíka • Druhé zastavení
Tomáše Halíka • První vzpomínka patera Mixy*

MHKD a Pražské jaro

Období, kterému se obvykle říká Pražské jaro, začalo již 6. ledna 1968, kdy se do čela komunistické strany dostal Alexander Dubček. Tím také začal pokus o reformu vládního systému, vyjadřovaný heslem: Socialismus s lidskou tváří. V prvních chvílích se církev nedovedla zorientovat, zda se tentokrát jedná o skutečně strukturální změny ve společnosti, anebo o pouhou palácovou revoluci spojenou s výměnou vedoucích komunistických kádřů. Snad poslední, kdo z církevních kruhů zaregistroval signály politické obrody, byli režimem vydržovaní a režim podporující kněží z Mírového hnutí katolického duchovenstva. Ještě 15. února 1968 adresovali Ústřednímu výboru komunistické strany dopis k výročí komunistického únorového puče z roku 1948:

„Celá naše socialistická vlast vzpomíná v těchto dnech, že 25. února tomu bude dvacet let, kdy náš lid dovršil rozhodnutí Košického vládního programu k nastoupení cesty socialismu. Také my, Mírové hnutí katolického duchovenstva, se zamýšlíme nad vývojem, jímž od Února 1948 prošla naše vlast, a potvrzujeme si správnost zásadní vývojové linie uskutečňované spoluprací všech kladných a tvořivých sil naší společnosti. Výrazným výsledkem Vítězného února bylo uzákonění vztahů mezi církví a státem, které se uskutečňovalo přijetím tzv. církevních

zákonů, jimiž se zajišťuje hospodářské zabezpečení církví a náboženských společností u nás. Tento důsledek Února s odstupem času ukazuje, že byl krokem šťastným a moudrým rozhodnutím Komunistické strany Československa a vlády ČSSR a že vyhovuje církvi i státu.

Vážení soudruzi, dnes při vzpomínce na tyto historické závažné dny můžeme s hrdostí říci, že naše hnutí nikdy nezakolísalo a věrně setrvalo na cestě, kterou si vytklo: býti věrnými a oddanými syny své vlasti a sloužiti svému lidu.“¹

Dne 10. března 1968 přinesly Katolické noviny zprávu, že předseda Mírového hnutí katolického duchovenstva ministr zdravotnictví Josef Plojhar navštívil ministra kultury Karla Hoffmanna, aby s ním jednal o obnově církevněpolitických jednání mezi církví a státem. Podle Plojharových představ by mluvčím za církevní stranu měl být on. Jaký užitek by taková jednání mohla znamenat pro církev, můžeme si domyslet, známe-li jeho opakovaná tvrzení, že církevní politika československé vlády byla a je v zásadě správná.

Zcela jinak jednala a smýšlela převážná většina kněží a aktivních laiků. Z jejich iniciativ vzešly napřed nesmělé, pak stále smělejší podpisové akce (největší podpořilo přes 300 000 lidí), dožadující se demokracie, náboženské svobody, propuštění zbývajících politických vězňů atd. Signatářem některých z nich byl i biskup František Tomášek. V diecézních a vikariátních (děkanátních) sídlech se konaly schůze katolického duchovenstva, kterých se po mnohaleté absenci zúčastňovali také kněží zbavení státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti. Ze všech koutů republiky, včetně Slovenska, přicházely na pražskou konzistoř rezoluce žádající biskupa Tomáška, aby přispěl k uskutečnění personálních změn ve vedení kněžského „mírového“ hnutí. Pražskému ordináři se dávali k dispozici kněží i laičtí aktivisté dvou generací, ti, kteří prošli vězením, a ti, kteří novými formami apoštolátu pokračovali v činnosti svých starších předchůdců. Z jejich podnětu ustanovil biskup Tomášek pražskou arcidiecézní pastorační radu skládající se jak ze zástupců kněží a řeholníků, tak laiků. Pastorační rada se stala biskupovým poradním orgánem, jeho prodlouženou rukou.

Provolání biskupa Tomáška

Dne 20. března 1968 vydal biskup Tomášek svolání k duchovenstvu. Praví se v něm:

„Bratři, obracím se na vás v této požehnané hodině obrody celého našeho veřejného života jako na své nejbližší pomocníky, ano, spolupracovníky v apoštolském díle. Děkuji Bohu, našemu společnému Otci, za vás za všechny, děkuji vám za statečnost a vytrvalost, kterou jste osvědčili v práci na posvěcení svěřených duší často v podmínkách mimořádně těžkých a svízelných. Mnozí z vás strávili léta v žalářích, vydávali svědectví věrnosti Pánu – odloučení od svých farností a později jako dělníci v nejrůznějších profesích. A dosud je vás velké množství, kteří nemůžete vykonávat poslání svěřené vám Bohem kněžským svěcením. Všechny volám na vinici Páně a věřím, že jejich pomoc bude uvítána těmi, kteří jsou unaveni a často úplně vyčerpáni prací v duchovní správě. Pán nám všem nabízí útěchu a posílení v této hodině, a to zavazuje. (...)“²

V dalším biskupově prohlášení, určeném všemu věřícímu lidu a vydaném téměř současně s svoláním k duchovenstvu, čteme: *„Bratři a sestry! Vím, jak čekáte na má slova nyní, ve chvíli hlubokého přelomu v životě celé společnosti. Mnozí z vás, kněží i laici, mě v těchto dnech navštěvují nebo mi píšou. Ze všech vašich spontánních projevů vyznívá veliká naděje, že pravda a spravedlnost ovládne náš veřejný život, ale ozývá se v nich i bolest a úzkost minulých let.*

Je to pochopitelné, vždyť všichni jsme společně nesli jejich tíhu: posměch, ponižování, pomlouvání, zastrasování, vyřazování z veřejného života, šikanování, internování, věznění. To vše doléhalo na děti, mládež, rodiny, řeholní sestry, řeholníky, kněze, biskupy i našeho arcibiskupa.³ Chyběl nám tisk, přímé spojení vzájemné i spojení s náměstkem Kristovým, napojení na život a vývoj světové církve. (...)

Doufáme, že doba zkoušek končí. Tato naděje vyznívá z projevů, které posíláte jednotlivě i společně mně, institucím, tisku a oficiálním místům. K tomu projevu, který vzbudil nejširší zájem, jsem se spolu s ostatními českými biskupy připojil. Především se v nich distancujeme od lidí⁴, kteří po dlouhá léta zasahovali do práv biskupů, chtěli mluvit vašim jménem a tím škodili církvi, ale i státu víc, než se zdá na první pohled.

Nechceme žádná privilegia. Svých práv v demokratické společnosti se dovoláváme s dobrým svědomím. Jsme přesvědčeni, že naši službu v duchu evangelia, v duchu pokoncilového katolicismu, celá

naše společnost velice potřebuje. Touto službou je výchova dětí, upevňování rodin, pomoc starým, nemocným, opuštěným. Služba je naše každodenní dobře vykonaná práce, pomoc hledajícím, šíření atmosféry vzájemné důvěry, optimismu. Služba je dialog se světem, se všemi lidmi dobré vůle. (...)“⁵

Pokus o vymanění církve z područí státu

Dne 21. března 1968 rezignovalo pod tlakem kritiky jak kněžské, tak laické, celé vedení Mírového hnutí katolického duchovenstva v čele s jeho předsedou ministrem Josefem Plojharem. Důležitou úlohu přitom sehrál z pověření biskupa Tomáška P. Vladimír Rudolf. Byl zvolen přípravný výbor nového kněžského hnutí pod předsednictvím pana biskupa. Jeho úkolem bylo vypracovat novou koncepci a svolat celostátní konferenci českého a slovenského duchovenstva.

Astronomické jaro jako by dalo Pražskému jaru novou dimenzi. Symbol starého režimu, Antonín Novotný, musel pod tlakem veřejnosti abdikovat na úřad prezidenta republiky. Byla zrušena cenzura, ve sdělovacích prostředcích se začíná zveřejňovat pravda o útisku církve, svou činnost obnovují skauti, bývalí političtí vězni zakládají klub K 231, vzniká Klub angažovaných nestraníků (KAN), je založena Společnost pro lidská práva, ve které se František Tomášek stává jedním z nejpřednějších členů.

Z funkce ředitele Sekretariátu pro věci církevní musí odstoupit nepřítel církve Karel Hruza a na jeho místo nastupuje reformní komunistka dr. Erika Kadlecová. Na úseku, který jí byl svěřen, dochází k částečné výměně referentů. S novými je možné vést rozumný dialog. Dne 16. dubna 1968 bylo obnoveno jednání mezi církví a státem. Zúčastnili se ho za církev: pražský apoštolský administrátor František Tomášek a slovenští biskupové Ambróz Lazík, Eduard Nécsey a Robert Pobožný, a za stát: místopředseda vlády Gustáv Husák, ministr kultury Miroslav Galuška, pověřenec kultury Štefan Brenčič a vedoucí Sekretariátu pro věci církevní ministerstva kultury Erika Kadlecová.

Se souhlasem biskupa Tomáška přestal vycházet „mírovými“ kněžími vydávaný kněžský časopis Duchovní pastýř a nahradil jej teologický měsíčník určený jak kněžím, tak katolické inteligenci Via, skvěle redigovaný P. Josefem Zvěřinou.

Dne 7. dubna přijal pan biskup čtyřicet kněží, kteří prošli komunistickými vězeními. Z tohoto setkání vzešlo memorandum, ve kterém bývalí vězni prohlašují, že více než na soudní rehabilitaci jim záleží na rehabilitaci administrativní, která by jim umožnila návrat do duchovní správy. Především jim však záleží na rehabilitaci mravní, jež by je před veřejností očistila od pomluv, a na rehabilitaci duchovní, která by vedla k nápravě škod na charakteru národa.

Dny, jež krátce nato následovaly, strávil pan biskup v Římě. Po návratu do Prahy tlumočil sympatie papeže Pavla VI. k obrodnému procesu v církvi a celé společnosti a odevzdal obvyklé pozdravy a ujištění o papežových modlitbách za nás. Veřejnosti však nesdělil obavy o osud Pražského jara, se kterými se ve vatikánských kruzích setkal.

Dne 9. května 1968 se za účasti biskupa Tomáška konala mimořádná konference České katolické charity. Na ní složilo do Tomáškových rukou své funkce celé předsednictvo Charity. Novým předsedou Charity byl místo bývalého kapitulního vikáře Antonína Stehlíka zvolen světitel biskup pražský Kajetán Matoušek a za ředitele místo kanovníka Jana Máry P. Karel Šebor.

Dílo koncilové obnovy

Mezitím dozrávala v pražské arcidiecézní pastorační radě myšlenka, že mnohem více než obnovu speciálně kněžského hnutí potřebujeme hnutí, ve kterém by spolupracovali jak kněží a řeholníci, tak laici. Hlavním úkolem rodícího se hnutí měla být obnova církevních struktur, duchovní obroda národa a uvádění myšlenek II. vatikánského koncilu do života. Po mnoha diskusích dostalo hnutí název Dílo koncilové obnovy – DKO.

Koncem dubna a začátkem května se na mnoha místech Čech, Moravy a Slovenska konaly vikariátní (děkanátní) schůze kněží a laiků, na kterých se volili delegáti pro zakládající sjezd DKO. Ten se konal ve dnech 14. a 15. května 1968 na Velehradě a stal se vyvrcholem několikaměsíční aktivity jak biskupa Tomáška, tak jeho pracovního týmu z pražské pastorační rady a z olomouckého organizačního výboru. Důležitou úlohu na přípravě DKO sehráli i slovenští přátelé, zejména laici Vladimír Jukl, Silvestr Krčméry a nynější banskobystrický biskup Rudolf Baláž.

Zakládajícího sjezdu DKO se kromě pro nemoc omluveného nitranského biskupa Nécseye zúčastnili všichni českoslovenští biskupové: František Tomášek, Štěpán Trochta, Karel Skoupý, Josef Hlouch, Karel Otčenášek, Róbert Pobožný, Ambróz Lazík. Poprvé se veřejnosti představili ve své biskupské hodnosti také tajně vysvěcení biskupové Stanislav Zela, Ladislav Hlad, Kajetán Matoušek, řeckokatolický biskup z Prešova Vasil Hopko, dále Peter Dubovský a nynější kardinál Ján Korec. Přímo z vězení přišli na velehradskou slavnost kněží, kterým byla na základě intervence biskupa Tomáška udělena amnestie.

Sjezd zahájil biskup Tomášek, který pak byl v závěru jednání zvolen předsedou DKO. Ve svém projevu věnoval značnou pozornost zaniklému kněžskému hnutí:

„Právě zde na Velehradě byl před devatenácti lety položen základ Mírového hnutí katolického duchovenstva, které tak bolestně zasáhlo do dějin našeho církevního života. To byl důvod ke včerejší pouti, k setkání u hrobu služebníka Božího Antonína Cyrila Stojana a důvod smírné pobožnosti. Všichni se cítíme na tomto místě především poutníky, a to poutníky kajícími.

V minulosti se stalo mnoho věcí, které je třeba pokáním smířovat. Prosím hned na počátku o to, aby v tomto duchu trpělivé lásky byla vedena naše jednání. Vím, že mnozí z vás – tak jako i já – jsme pocítili na svých bedrech následky neblahé práce MHKD. Nechci se zde do podrobností zabývat činností tohoto hnutí v minulých letech. Chci se zmínit především o poslední době. Postoj kněžstva i katolické veřejnosti k MHKD bylo by možno charakterizovat jako pasivní rezistenci. Jsem dalek toho, abych ztotožňoval pasivní rezistenci s pasivitou vůbec, neboť vím, že mnozí, na první pohled neangažovaní, vykonali mnoho duchovní práce.“⁶

V prohlášení ustavujícího sjezdu Díla koncilové obnovy čteme mezi jiným:

„Stavíme se za podání, kterým otec biskup ThDr. František Tomášek požádal jménem všech českých a slovenských biskupů československou vládu, aby bylo obnoveno jednání čs. vlády se Svatým stolicem, aby bylo umožněno obnovení svobodného styku našich ordinářů se Svatým stolicem, aby všichni biskupové – diecézní i titulární – mohli nastoupit do svých úřadů, aby byla zabezpečena nerušená činnost celostátní biskupské konference, aby v dohodě se Svatým stolicem byly obsazeny uprázdněné biskupské stolce, aby biskupové mohli svobodně

vykonávat svůj úřad, zřizovat a řídit teologická učiliště a semináře, zřizovat a obsazovat fary, stavět kostely a jiné církevní objekty, aby kněží ve své pastorační činnosti podléhali pouze ordinářům, aby laikům nebyly kladeny překážky v plné účasti na všech stránkách života církve, aby byl umožněn život a činnost řádů, kongregací a sekulárních institutů v duchu dekretu II. vatikánského koncilu.“⁷

Z těchto požadavků se během několika měsíců uvolnění tvrdého státního dozoru podařilo uskutečnit jen malou část. Do čela svých diecézí se po mnoha letech vrátili biskupové Karel Skoupý v Brně, Josef Hlouch v Českých Budějovicích a s jistým zpožděním Štěpán Trochta v Litoměřicích. Nadále zůstala neobsazena olomoucká arcidiecéze, protože po smrti arcibiskupa Josefa Matochy nebyl jmenován jeho nástupce, a diecéze královéhradecká, kde státní správa odmítala dát souhlas k výkonu biskupské služby z církevního hlediska právoplatně, ale z hlediska státu tajně vysvěcenému biskupu Karlu Otčenáškoví.

Právě na příkladu biskupa Otčenáška je vidět, že i benevolence reformních komunistů měla své meze. Přestože i tito lidé snad upřímně usilovali o „socialismus s lidskou tváří“, nemohli překročit svůj ideologický stín. Ani v Pražském jaru nepřestávala platit tři základní tabu: vedoucí úloha komunistické strany, socialismus a láska k Sovětskému svazu. Nespornou zásluhou „osmašedesátníků“ bylo, že se dějiny u nás dostaly po desetiletí trvající stagnaci opět do pohybu, i když prudšího, než očekávali a než si přáli. Tempo společenského pohybu přestala totiž určovat strana vlastníci monopol moci, ale na jejím místě občan, který měl dost věčného poručíkování různých fanatiků nebo oportunistů a toužil po pluralitní společnosti, po obnově pravé demokracie.

Sovětské tanky

Dne 19. srpna 1968 přijal prezident republiky Ludvík Svoboda české a slovenské biskupy: Štěpána Trochtu, Karla Skoupého, Františka Tomáška, Josefa Hloucha, Ambróze Lazíka a Roberta Pobožného. Přijetí bylo srdečné a nebýt zpráv zahraničního rozhlasu o pohybech vojsk Varšavského paktu po téměř celé délce našich hranic, rozcháze-li by se biskupové do svých domovů s dobrým pocitem, že všechny problematické otázky týkající se vztahů mezi církví a státem budou v dohledné době uspokojivě vyřešeny k dobru všech.

O den později, dne 20. srpna se biskup Tomášek zúčastnil prvního teologicko-pastoračního kurzu kněží pražské arcidiecéze otevřeného kněžím z celé republiky. Kurz měl trvat několik dní, ale už po prvním dnu musel být ukončen. V noci na 21. srpen přijely tanky „bratrské pomoci“. Kněží pospíchali do svých farností, kde jich v následujících kritických dnech bylo nejvíce třeba.

V arcidiecézním oběžníku datovaném 1. září 1968 vydal biskup Tomášek toto prohlášení:

„Bratři a sestry, v těchto pohnutých chvílích našich národů vás opět vybízím, abyste zachovali rozvahu a nedali se strhnout k činům, které nejsou slučitelné s křesťanským postojem a s naším národním vědomím. S důvěrou neustáváme volat k Bohu, aby naší zemi dal svobodu a pokoj.

Stojíme pevně za legálními představiteli naší republiky a ujišťujeme je neochvějnou podporou a solidaritou. Věříme, že mají vědomí dějinné odpovědnosti za naše národy a konají všechno, aby je uchránili před možnými nedozírnými pohromami.

Zároveň vás snažně prosím: buďte si co nejblíže jeden druhému, bez rozdílu. Ochotně si vzájemně pomáhajte v kterékoliv svízelné situaci, a to i za cenu osobních obětí. Nejvyšším vzorem buď vám Kristus, který všem jen dobře činil a dal svůj život za naše duchovní osvobození, za naši záchranu pro věčný život. (...)“⁸

Druhá vzpomínka Václava Vaško

„Do osobního styku s otcem biskupem jsem přišel na začátku Pražského jara. V tisku se objevila zpráva, že ministr zdravotnictví Josef Plojhar, jeden z nejproblematictějších českých kněží, prohlásil, že církevní politika československé vlády je v zásadě správná a že dílčí otázky bude řešit obnovené jednání mezi církví a státem, o které zároveň žádá Mírové hnutí katolického duchovenstva. Zpráva vyvolala pobouření katolické veřejnosti. S doktorkou Marií Kyrálovou, nyní šéfredaktorkou nakladatelství Zvon, jsme sepsali rezoluci, kterou po nedělních bohoslužbách u Svatého Václava v Dejvicích podepsalo 105 věřících. Protestovali jsme proti tomu, aby církve v jednáních se státem zastupovali kolaborantští kněží.

S Marií Kyrálovou jsme pak rezoluci odnesli v pondělí 3. března k biskupu Tomáškovi. Pater Mixa, jeho sekretář, kterému jsme náš pro-

test dali přečíst, silně pochyboval, že nás pan biskup přijme s nadšením. Přijal nás laskavě. A když jsme mu odevzdali rezoluci a prosili, aby nedopustil, aby za církev mluvili jidáš a ne on, jediný český biskup v úřadě, reagoval velmi pozitivně. Děkoval nám, že jsme za ním přišli, vyptával se na situaci a náladu mezi lidmi, psal si poznámky a ujistil nás, že udělá vše, co je v jeho silách. Nakonec nám udělil požeňání a vyzval nás, abychom za ním opět brzy přišli.

Dne 12. března 1968 se sešlo v bytě manželů Marie a Jiřího Kaplanových shromáždění asi 70 pražských katolických aktivistů, vzájemně se mnozí ani neznali, aby se poradili, jak postupovat v dosud nepřehledné situaci, která se měnila ze dne na den. Došli k závěru, že tentokrát to není další z komunistických palácových převratů, ale šance pro všechny, kdo to s naší zemí myslí dobře. Církev by proto neměla stát stranou tohoto pohybu, naopak měla by mu dát ještě jiný rozměr. Čtyři delegáti tohoto nikým nezvoleného pražského katolického parlamentu – za kněze Oto Mádr a Vladimír Rudolf a za laiky Jiří Němec a já – jsme pak příštího dne navštívili biskupa Tomáška, abychom ho informovali o včerejším setkání u Kaplanů.

Pan biskup, jako by něco podobného očekával, nás přijal s otevřenou náručí. Řekl, že potřebuje stálý sbor poradců, a jmenoval nás členy arcidiecézní pastorační rady, kterou tímto ustavil. Pastorační rada se rychle rozrostla o další kněze, řeholníky a laiky a stala se skutečnou českou a do určité míry československou katolickou sněmovnou. Jejího zasedání se totiž zúčastňovali nejen zástupci všech českých a moravských diecézí, jejichž sídelní biskupové v době útlaku buď zemřeli, anebo byli zbaveni státního souhlasu k výkonu biskupské služby, ale i zástupci slovenských katolíků.

V kritických měsících jara a léta osmašedesátého roku se pastorační rada scházela podle potřeby i dvakrát třikrát v týdnu. Otec biskup, který, pokud mu to čas dovoľoval, řídil všechna naše jednání, nám trpělivě naslouchal, kladl otázky, radil se s námi a zmírňoval naše slova a hlasy, když někdy, nebývalo to příliš často, docházelo mezi námi k ostřejší výměně názorů. “

Vzpomínka Emila Ludvíka

„Psal se rok 1968,“ vzpomíná bývalý zakladatel a generální tajemník Společnosti pro lidská práva Emil Ludvík, „rok naděje i hořkého zklamání. Na jaře toho roku jsem poznal díky otci Janu Blesíkovi a doktoru Václavu Výtvarovi Františka kardinála Tomáška, tehdy ještě biskupa a administrátora pražského arcibiskupství, člověka vzdělaného, skromného a statečného, velkého humanistu a státníka.

Málokdo dnes ví, že pan kardinál byl místopředsedou Společnosti pro lidská práva a že v ní vyvíjel činnost s nadšením a opravdovým zaplácením od jejího založení v roce 1968 až po její zákaz v roce 1969. Pracoval v ní pro dobro nás všech.

Když jsem v pozdním jaru 1968 zakládal Společnost pro lidská práva, byl jedním z prvních, na koho jsem se obrátil se žádostí o spolupráci a pomoc. Neodmítl, a naopak zúčastnil se všech schůzí a akcí Společnosti a i po jejím zákazu se zasazoval za dodržování občanských práv.

Protože jsem nemohl navštěvovat arcibiskupský palác, jednak jsem nechtěl upozorňovat na naše spojení, jednak vadil našim rozhovorům možný odposlech orgány Státní bezpečnosti, scházíváli jsme se často po setmění, procházeli se ulicemi kolem Hradu, abychom prohovořili společné kroky proti režimu.

Jednoho podzimního odpoledne při své návštěvě jsem seznámil tehdy ještě pana biskupa se svým záměrem ustavit Světovou společnost pro pomoc, která by soustřeďovala finanční prostředky z celého světa pro humanitní a ekologické programy OSN, pro praktické odstraňování duchovní a hmotné bíd.

Pan biskup souhlasil a řekl: „Ale dneska už to nestihnu, zítra zavolám kardinála Königa, aby vám pomohl a získal pro vás podporu rakouských bank.“

Neuvědomovali jsme si v tom okamžiku, že žijeme v nesvobodném státě, a že samozřejmě nemám ani cestovní pas k cestě do Vídně, abych začal svůj záměr uskutečňovat.

Tato má vzpomínka svědčí o schopnosti kardinála Tomáška rozpoznat dobrou věc a o jeho rozhodnosti přistoupit ihned k jejímu uskutečňování.“

Druhé zastavení Tomáše Halíka

„Nastal rok 1968, krásné a vzrušené jaro. Za biskupem Tomáškem jsem chodil jako zástupce rodičího se katolického hnutí studentů Vigilia a předseda Akademické rady studentů filozofické fakulty. Při hovoření o studentském kostele se už nezapojovalo rádio: kostel jsme dostali (byl to však kostel sv. Tomáše na Malé Straně, neboť Salvátor patřil slovenské duchovní správě).

S mým katolictvím se děly podivné věci. Před několika měsíci jsem směl poprvé vyjet na Západ. Navštívil jsem Holandsko, které bylo právě uprostřed největší ideové vichřice po koncilu. Navštívil jsem katolické knihkupectví, hledal jsem svého oblíbeného Maritaina. „To už tu nikdo nečte! Nechcete jít dnes raději na diskusi našich studentů na téma: Bůh je nejen mrtev, ale právě opouští své mauzoleum – katolickou církev? Přednáší to jeden jezuita, který se oženil, ale my stávkujeme za to, aby zůstal ve funkci faráře a biskup se musí podřídít. Je v církvi demokracie nebo není?“

Vrátil jsem se dokonale vyděšen, zmaten a pobouřen. Začal jsem věřit těm, kteří věřili, že koncil je dílem ‚novotářů‘, kteří jsou placeni Židy a zednáři. „Četl jste Sionské protokoly a tajnou část zjevení z Fatimy?“ Konečně mi to bylo jasné: Holanďané, kteří se mnou nakládali jako se zaostalcem, jsou zrádci církve! Je třeba se vyzbrojit proti vlivům ze Západu, které k nám mohou přijít právě teď za politického uvolnění. Celé dny jsem trávil četbou prvorepublikánských bojových katolických časopisů, snil jsem o ‚novém středověku‘, který nahradí rozvrácenou rozumářsko-osvícenskou civilizaci. Obdivuji své rodiče, s jakou grácií a moudrostí tolerovali mou tehdejší klerofašistickou pomatenost, reakci na šok z Holandska. Jsem vděčný, že jsem vypil i tento pohár a znám zevnitř psychologii katolického integralismu. K rozumnému středu a realistickému ocenění koncilu jsem dospěl až později pod vlivem velkých kněžských osobností Antonína Mandla, Josefa Zvěřiny a Oty Mádra, kteří k ‚aggiornamentu‘ zráli uprostřed tvrdých let vězení pro Krista. Z nich zářilo něco mnohem hlubšího, moudřejšího a autentičtějšího, než byla nevykvašenost holandských studentů na jedné straně a zakyslá pochmurnost širitelů ‚Sionských protokolů‘ na straně druhé.

Za uzdravení z mého ‚antimodernistického zápalu‘ vděčím však také biskupu Tomáškoví.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.